

Отримано: 07.04.2021 р.

Прорецензовано: 15.04.2021 р.

Прийнято до друку: 27.04.2021 р.

e-mail: anatoliitershak@gmail.com

DOI: 10.25264/2409-6806-2021-32-17-24

Тершак А. Церква Адвентистів Сьомого Дня в умовах радянської релігійної політики кінця 40-х – початку 50-х рр. XX ст. на Закарпатті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. Острог, 2021. Вип. 32. С. 17–24.

УДК: 94(477) «1940/1950»

Анатолій Тершак

ЦЕРКВА АДВЕНТИСТІВ СЬОМОГО ДНЯ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ КІНЦЯ 40-Х – ПОЧАТКУ 50-Х РР. XX СТ. НА ЗАКАРПАТТІ

У дослідженні зроблено спробу проаналізувати діяльність церкви Адвентистів Сьомого Дня на Закарпатті в умовах радянської релігійної регіональної політики 1944–1953 рр. Звернуто увагу на особливості впровадження радянської моделі господарювання на території краю та її наслідки для досліджуваної релігійної спільноти, розкрито її життєдіяльність в умовах антирелігійної політики радянської держави.

Дана стаття є однією з перших наукових спроб узагальнити наявну архівну інформацію та здійснити комплексний порівняльний аналіз діяльності адвентистських громад Закарпаття в контексті повоєнної політики СРСР.

В основу дослідження лягли документи з державних, регіональних та приватних архівів. Залучені архівні документи місцевих громад та матеріали з опублікованих джерел та досліджень з дотичних тем. Під час дослідження була здійснена спроба залучити усі доступні, наявні, документи щодо даної теми.

Ключові слова: Адвентисти Сьомого Дня (АСД), Всесоюзна Рада Адвентистів Сьомого Дня (ВРАСД), Закарпаття, повоєнна політика, радянський період, релігійні громади, Уповноважений Ради у справах релігійних культів, церква.

Anatolii Tershak

THE SEVENTH-DAY ADVENTIST CHURCH IN THE CONDITIONS OF SOVIET RELIGIOUS POLICY OF THE LATE 40'S – EARLY 50'S. XX ST. IN TRANS-CARPATHTHIA

This study attempts to analyze the activities of the Seventh-Day Adventist Church in Transcarpathia in the context of the Soviet religious politics of 1944-1953. Attention is drawn to peculiarities of the introduction of the Soviet-type management on the territory of the region and its consequences for the researched religious community; additionally, its vital activity in the conditions of the anti-religious politics of the Soviet Union is revealed.

This research is one of the first scientific attempts to summarise the available archival information and carry out a comprehensive comparative analysis of the activities of the Adventist communities of Transcarpathia in the context of the post-war USSR politics.

The documents from the state regional as well as private archives were utilised as the basis for the study. The archival documents of local communities and materials from published sources and researches on related topics are involved. During the study, an attempt was made to involve all available documents on this topic.

Key words: Seventh-Day Adventist (SDA), All-Union Council of the Seventh-Day Adventist Church, Transcarpathia, post-war politics, Soviet period, religious communities, Plenipotentiary of the Council for Religious Affairs, church.

Входження радянських військ на територію сучасного Закарпаття восени 1944 р. виявилось доле-носним для краю. Внаслідок впровадження радянської системи господарювання відбулася докорін-на трансформація суспільно-політичного життя великого європейського регіону, який «пережив зна-кові, зламні події» [34, с. 32].

Хоча подальша доля Закарпаття остаточно була вирішена в 1945 р. під час підписання догово-ру про возз'єднання Закарпатської України з УРСР та його ратифікацією між тимчасовими Націо-нальними зборами Чехословацької Соціалістичної Республіки та Президією Верховної Ради СРСР.

Правовий статус був затверджений лише 22 січня 1946 р. указом Президії Верховної Ради СРСР про створення Закарпатської області у складі Української РСР та постановою Президії Верховної Ради УРСР від 24 січня 1946 р. про введення законодавства УРСР на території Закарпатської області. За влучним спостереженням фахівців, «де-факто все відбувалося із випередженням графіку» [29, с. 253]. Життя в краї «за радянським зразком розпочали» впроваджувати фактично вже з кінця жовтня 1944 р. [3, с. 236].

В повоєнний час розпочався новий етап державно-церковних відносин. На думку дослідниці Т. Ф. Висіцької, з встановленням радянської влади розпочався несприятливий період для різних релігійних конфесій поліконфесійного регіону [3, с. 236]. І хоча конституція декларувала, що «свобода відправлення релігійних культів і свобода антирелігійної пропаганди визнається за всіма громадянами» [31, с. 20], однак на практиці усе відбувалось дещо по-інакшому.

Процес радянзації та впровадження соціалістичної моделі господарювання на Закарпатті відбувався форсованими темпами та проходив у два етапи: 1. превентивний (у часі Закарпатської України 1944-1945 рр.); 2. тотальний (в умовах Закарпатської області у складі УРСР 1946-1950 рр.) [34, с. 4]. Кожний етап відзначався своєю винятковою релігійною політикою, від більш стриманої до більш радикальної. Цьому сприяло доволі пізнє входження Закарпаття до складу СРСР з протилежного соціально-політичного простору, що наклало певну специфіку на державну релігійну політику. Внаслідок толерантної політики попередніх державних урядів до релігійних спільнот краю радянська влада вимушена була проводити більш стриману, м'яку та більш помірковану релігійну політику. Враховуючи місцеву специфіку, на звільненій території, владі доводилося постійно корегувати та адаптовувати впровадження радянської моделі господарювання, щоб отримати та зберегти лояльність місцевого населення. О. Лешко зауважує, що перше повоєнне десятиліття «це період відносних поступок радянської влади у конфесійному питанні...» [32, с. 79]. В цей час вишукуються та відпрацьовуються механізми «вивчення» релігійних громад [32, с. 79].

В повоєнний час на Закарпатті спостерігалась певна релігійна свобода [15, арк. 1]. Радянська влада «промацувала» регіон, шукаючи шляхи як їй краще діяти. Красномовно про специфічну релігійну політику радянської влади говорить доповідна записка завідуючого Управління у справах культури при Закарпатському облвиконкомі П. В. Лінтура (1946 р.), у якій він вказує на недоліки в антирелігійній діяльності на місцях: «ці вузькі люди вирішили, що тепер церква і релігія вже не потрібна і що священників необхідно прогнати з села і закрити церкву. Вони абсолютно не зважають на те, що народні маси в Закарпатській області ще сильно прив'язані до церкви, в релігійному відношенні консервативні і що грубе ставлення до їх релігійних почуттів викличе тільки роздратування» [12, арк. 1-2].

Вцілому про релігійну політику радянської влади на Закарпатті можна говорити як про особливу. З усім тим на загальному фоні влада поступово підривала авторитет священнослужителів та церкви серед суспільства. Релігійні переслідування тут найчастіше подавались як порушення законодавства не пов'язаного з релігійною сферою. Влада вкрай рідко та стримано застосовувала репресивні методи, які активно практикувала в 1930-ті роки. Однак більш лояльна політика до церкви в другій половині 1940-х рр. не свідчила про зміну загальної стратегії партії, на загальнодержавному рівні нічого не змінилось. Учений П. М. Бондарчук наводить факти постанов та закритих листів партійних органів, в яких йде мова про посилення антирелігійної пропаганди (1944 р.) та боротьби з релігією: «комуністи не повинні забувати, що ідеологія церкви суперечить «марксистсько-ленінському світоглядю», що вона «реакційна» й, зрештою, має бути подолана» [2, с. 139, 141]. Отже, загальна державна стратегія стосовно церкви не змінилась, змінилися лише методи.

Імплементация радянської моделі господарювання вимагала вирішення як першочергових, так і другорядних стратегічних завдань. Так території, які до війни інкорпорувалися в європейську капіталістичну систему цінностей з приватною власністю з приходом радянської влади потрібно було трансформувати відповідно до радянських законів та марксистсько-ленінської ідеології. «У нас, в Закарпатті, – писала газета «Закарпатська Україна» – 5 липня 1946 р. ідеологічна робота має свою особливість ... область усього один рік знаходиться у складі радянської держави. Трудящі нашої області не пройшли всіх цих етапів боротьби за соціалізм, які пройшов весь радянський народ. Населення нашої області довгий час знаходилося під впливом буржуазної ідеології... стоїть бойове завдання – виховання мас в дусі комуністичної ідеології» [37, с. 109]. Пропаганда комуністичних ідей через пресу виконувала свою відповідну функцію.

Зі встановленням радянської влади кардинально змінилось усе суспільно-політичне життя мешканців краю. У 1944-1945 рр. було розпочато ліквідацію приватної власності провідних галузей промисловості та проведення націоналізації хімічних, лісохімічних, деревообробних, металообробних та інших підприємств [34, с. 213]. Розпочалась аграрна реформа, наслідком якої була повна націоналізація землі.

Відтак як приватні підприємства [30, с. 66], так і церковні споруди з їх майном націоналізувались [19, арк. 26]. Таким чином усі монастирські будівлі та молитовні будинки фактично були націоналізованими [7, арк. 55]. Релігійним громадам вони надавались в безтермінове та безкоштовне користування [20, арк. 26] [19, арк. 26]. Націоналізація церковної землі, була вороже сприйнята релігійними спільнотами [5, арк. 11] та спровокувала те, що священнослужителі змушені були апелювати до вірників з закликом про захист церковного майна та їх прав. Архівні документи інформують, що під час націоналізації церковного майна траплялись не поодинокі випадки коли на користь держави конфісковували та націоналізували як житло у якому проживав священнослужитель [7, арк. 53], так навіть його власне майно [20, арк. 45]. Звісно це викликало супротив та непотрібне радянській владі зайве напруження у суспільстві. Відтак вона вимушена була діяти більш стримано, застосовуючи репресивні методи щодо релігійних громад вкрай обачливо та помірковано, враховуючи на реакцію значної частини суспільства, у якому релігійний чинник залишався доволі високим.

В край тяжких умовах Другої світової війни, радянська влада вимушено дещо пом'якшила відношення до церкви [33, с. 347], деякі репресовані в 1930-і рр. отримали свободу [36, с. 52]. Почалось поступове відновлення релігійного життя в країні. Так з 1944 р. була офіційно поновлена діяльність громад АСД в Україні [39, с. 316]. Роком раніше, в 1943 р., була створена Рада у справах Російської Православної церкви, а вже в 1944 р. – Рада у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР [39, с. 317]. Розпочалась нова форма державно-церковних відносин, значно пом'якшились відносини з релігійними громадами. Почався процес поміркованої лібералізації в релігійному житті. Деякі дослідники період пізнього сталінізму називають його «релігійною відлигою» [2, с. 137]. Г. А. Григор'єв, керівник церкви АСД в Радянському Союзі, почав клопотати про поновлення діяльності керівного органу Всесоюзної Ради Адвентистів Сьомого Дня (ВРАСД), який був ліквідований ще у 1930-ті рр. Такий дозвіл був ним отриманий і вже в 1945 р. були розіслані перші листи від імені ВРАСДа по різних громадах країни [39, с. 319].

Отже, починаючи з 1944 р. поволі відновився процес реєстрації громад та почався процес відновлення церковної організації серед громад розпорощених по території Радянського Союзу. Реєстрація відбувалась за спеціально розробленим типовим договором [17, арк. 11; 16, арк. 11] і продовжувалась близько двох років. Значне збільшення числа зареєстрованих громад та активізація місійної діяльності сприяли призупиненню цього процесу у 1947 р. [39, с. 326]. Однак, через те, що деякі уповноважені на місцях продовжували реєструвати релігійні громади без отримання санкцій, голова Ради вимушений був звернути увагу на цей недолік. Відтак у квітні 1948 р. поступило розпорядження припинити будь-яку реєстрацію [7, арк. 26]. Проте в деяких регіонах, зокрема в Закарпатті, дозволялось реєструвати певні громади, у тому числі АСД відповідно до наданих спеціальних вказівок [7, арк. 27]. На це вплинула та обставина, що на Закарпатті під кінець 1946 р. ще не відбулась реєстрація Євангельських християн-баптистів та Адвентистів Сьомого Дня, про що повідомляв завідуючий облвідділом культу П. В. Лінтур [13, арк. 28]. Процес реєстрації деяких адвентистських громад на Закарпатті розпочався лише в 1947 р., однак є поодинокі свідчення, що деякі громади отримали державну реєстрацію ще у 1945 р. [1]. Згідно з документами з Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО) 20 квітня 1945 р. в області було створено управління культу у складі Закарпатської України [4, арк. 4]. На нього було покладено вирішення усіх питань, пов'язаних зі справами церкви у тому числі й майнові питання. Втім, лише в архівних фондах за 1946 р. ми знаходимо один з самих ранніх радянських документів стосовно списку адвентистських громад в області. Він інформує стосовно кількості громад, надає їх адреси та чисельність, та повідомляє про рукопокладених пресвітерів [13, арк. 17-17зв.]. Безпосередньо там зазначалося що на Закарпатті налічувалось 9 громад які налічували 269 адвентистів. Розташовувались вони у м. Ужгород, м. Мукачево, м. Виноградів, с. Ільниця, Іршавського району, с. Тошнодь, Берегівського району, с. В. Мужієво, Берегівського району, с. Р. Поле, Тячівського району, с. Бедевля, Тячівського району та с. Коб. Поляна, Рахівського району. Слід зауважити, що у майбутньому, не усі громади з цього списку отримали державну реєстрацію.

Реєструючи релігійні громади, радянська влада керувалась правилом, якщо неподалік вже функціонувала зареєстрована громада подібної конфесії, то вона спрямовувала туди вірників для задоволення своїх релігійних потреб [21, арк. 13]. Тому в деяких статистичних звітах, крім загальної інформації стосовно адреси молитовного будинку, кількість вірян та прізвища священнослужителя, фіксувалась відстань до найближчої громади [9, арк. 28].

Однак, отримання державної реєстрації не захищало громаду від додаткових перевірок з боку державних органів. Неодноразово адвентистська спільнота Закарпаття зазнавала прискіпливої уваги з боку державних органів стосовно реєстрації [5, арк. 18; 21, арк. 24]. Слід зауважити, що втрата державної реєстрації позбавляла громаду легального існування, проведення богослужінь [28, с. 457] та сприяла посилити репресивних методів щодо віруючих. Відтак релігійні спільноти докладати зусиль, щоб не втратити її.

У зв'язку з тим, що релігійні спільноти були активно залучені, а інколи й самі відігравали визначну роль в політичних процесах на Закарпатті, радянська влада вдалась до рішучих кроків щодо отримання повного контролю над ними. Релігійні громади володіли підприємствами, значними земельними ресурсами, були активно залучені в освітній процес через світські та церковні школи та мали неабиякий вплив на своїх вірників, які складали значну частину суспільства. Враховуючи цей факт, радянська влада наполегливо працювала у напрямку ліквідації впливу церкви на місцеве населення та встановлення повного контролю у релігійній сфері, а при нагоді – ліквідувати релігійні спільноти в краї повністю.

О. В. Лешко синтезує основні напрямки радянської конфесійної політики другої половини 40-х – першої половини 50-х рр. «у трьох основних напрямках: їх реєстрації, кампанії «анкетизації» служителів культів та фіскальному контролю влади» [32, с. 80].

З інформаційного звіту за четвертий квартал 1948 р. ми дізнаємось про складну релігійну ситуацію в області, де при наявності великої кількості громад та священнослужителів, реєстрацію, легальне положення, отримала лише їх невелика частина [8, арк. 7, 20-25]. Внаслідок подібних дій навіть в рамках дозволеної конфесії існували громади (групи), які функціонували як у легальному, так і нелегальному правових статусах [32, с. 80].

Згідно зі звітом Уповноваженого Ради у справах релігійних культів по Закарпатській області Ляміна-Агафонова, під грифом «таємно», за четвертий квартал 1946 р. в області нараховувалось 289 адвентистів, які збирались в 9 громадах [5, арк. 11, 14], на 1950 р. офіційно зареєстрованих було вже 10 [24, арк. 1, 2], а на 1953 р. налічувалося ще 2 незареєстровані групи [11, арк. 101]. Старшим проповідником значився Андрій Йосипович Бенювський (1898 р. н.) за національністю угорець. Він мешкав в Ужгороді з 1927 р., куди його направив Чехословацький Союз Адвентистів з м. Нове Замки, що у Словаччині. У 1947 р. згідно з домовленостями між Чехословацькою республікою та СРСР [6, арк. 40] він мігрував до Чехії [6, арк. 42].

З приєднанням Закарпаття до складу СРСР повстало питання про перепідпорядкування місцевих адвентистських громад з відання угорського уніону до ВРАСДа. Зі звіту Уповноваженого Ради у справах культів за четвертий квартал 1946 р. нам стає відомо, що адвентисти Закарпаття увійшли у підпорядкування ВРАСД, а керівник отримав посвідчення від ВРАСД за № 279 15 травня 1946 р. [5, арк. 11, 14]. Певною мірою радянська влада сприяла процесу підпорядкування Закарпатських громад АСД до ВРАСДу, застосовуючи різні важелі. Так в листі голові Мукачівської ради Русину, завідувач облвідділу культу Лінтур, просив піти на зустріч Мукачівським адвентистам з приводу приміщення для молитовного будинку на заміну того, яке у них відібрали. При цьому зауважувалось, що громада Мукачівських адвентистів «вже вступила у зв'язки з Всесоюзним Союзом Адвентистів в м. Москві» [13, арк. 27].

З метою налагодження співпраці з місцевими адвентистами та допомогти їм в організаційному становленні церкви [27, с. 242], в період з 1946 по 1947 рр., Закарпаття неодноразово відвідував уповноважений ВРАСД по УРСР В. Д. Яковенко [26, с. 289]. Кожна така поїздка суворо контролювалась державними органами та відбувалась з погодження мети та з зазначенням конкретних громад, які він міг відвідати [18, арк. 4]. Безсумнівно, досвід керівників ВРАСД, які пережили період репресій 1930-х рр. та мали досвід «напівлегального» існування церкви в умовах Радянського Союзу, допоміг адвентистській церкві в Закарпатті уникнути багатьох проблем та сприяв її розвитку.

Колишній керівник церкви АСД в Україні М. Жукалюк стверджує, що з приєднанням краю до УРСР повстало питання про обрання керівника церкви на Закарпатті з місцевих мешканців, який

би не тільки добре знав поліетнічний прикордонний, регіон, але й міг би нести відповідальність за громади, служіння в частині з яких проходило угорською мовою. Ним був обраний І. В. Хімінець, який 9 вересня 1945 р. був рукопокладений в сан проповідника церкви АСД [26, с. 289]. М. Жукалюк пише, що ще в 1943 р. під час IV з'їзду Угорського уніону церкви АСД, який відбувся в приміщенні громади с. Ільниця Іршавського району, було прийнято рішення терміново готувати кандидатів на керівників церкви з місцевих служителів, серед яких числився й І. Хімінець [27, с. 241]. За пропозицією В. Д. Яковенка, в 1948 р. І. В. Хімінець увійшов до складу ВРАСДа від Закарпаття, як член ревізійної комісії [27, с. 243].

У 1947 р. більшість питань таких, як хрещення або рукопокладення пресвітерів вирішувалось представником ВРАСД через духовний центр в Києві [18, арк. 5, 7, 8]. Лише під кінець 1940-х – на початку 1950-х р. ці питання починають вирішувати на місцях.

Внаслідок того, що значна частина пресвітерів ще не отримала рукопокладення в духовний сан, відтак не могла звершувати релігійний обряд. Через це з численними заявами, клопотаннями до Уповноваженого звертались або старший пастор по області, або самі релігійні громади про надання дозволу відповідному служителю провести церковний обряд [23, арк. 3, 29]. Все це створювало ситуацію, при якій служителі мали можливість офіційно роз'їжджати по області, а це непокоїло державні органи. Відтак вони почали наполягати на прискоренні процесу рукопокладення місцевих служителів: «рекомендувати Яковенку прискорити рукопокладення пресвітерського складу АСД з тим, щоб вони самостійно здійснювали такі обряди, як ламання хлібу та хрещення» [14, арк. 1]. Вказівка своєю чергою прискорила хіротонізацію та легітимізацію служителів.

Процес рукопокладення служителів, на який йшла радянська влада переслідував мету обмежити діяльність керівника церкви АСД по Закарпаттю та локалізувати стосунки між громадами в області. Про це свідчить лист за 30 грудня 1948 р., у якому повідомлено, що в 1949 р. І. Хімінець, як керівник, зможе відвідувати лише ті громади, де немає рукопокладених пресвітерів, а в ті де вони є, він не має право їздити [22, арк. 1]. Все ж пропри такі обставини І. Хімінець вишукував можливості відвідувати громади області [8, арк. 17, 18: 85].

На 1 січня 1951 р. в Закарпатті діяло 10 зареєстрованих адвентистських громад, які обслуговували 6 служителів [24, арк. 1]. За даними за 1953 р. в області нараховувалось вже 10 пресвітерів, 7 з яких були задіяні на виробництві [25, арк. 2 зв.], а 3 офіційно вважались працюючими у церкві. Особливо виділялась серед них Магдалина Дорнбах. Одна з небагатьох жінок-служителів на увесь Радянський Союз, що було досить рідкісним і неоднозначним явищем для адвентистських громад СРСР [38]. В архівних документах її статус визначався по-різному – в одних вона проходила як диякониса, в інших – як пресвітер. В особистому блокноті І. Хімінця серед списку служителів Закарпаття вона зазначена як «диякониса» [35].

На початок 1950-х р. на території області діяло 217 молитовних будинків різних деномінацій, з них 57 незареєстрованих, 5 релігійних громад не мали власних молитовних будинків взагалі [9, арк. 145-146]. У адвентистів, налічувалось 10 зареєстрованих громад, які проводили богослужіння переважно в приватних оселях [11, арк. 23-27, 57]. Ця обставина ніяк не захищала власників помешкань від уваги державних органів, які в будь-який момент могли обкласти їх податками або навіть позбавити особистої власності [19, арк. 40]. Створюючи таким чином на них економічний тиск [22, арк. 6, 10]. Питання про утримання власних церковних будівель як для відправи богослужінь, так і для проживання служителів було болючою темою упродовж радянського періоду. Церковні організації були обізнані зі складною ситуацією, пов'язаною з церковними будинками, у яких мешкали священники [17, арк. 18], траплялись не поодинокі випадки, коли їх виселяли [19, арк. 40]. Відтак релігійні громади були обмежені в можливості мати власні церковні споруди й відповідно не мали можливості розбудовувати власну інфраструктуру. Внаслідок подібних дій громади були суттєво обмежені у своїй релігійній діяльності.

У цей період релігійні громади опинились у вкрай несприятливих для себе умовах існування, вони були обмежені в усіх напрямках своєї діяльності. Їм приходилось постійно вишукувати шляхи та форми взаємодії з державними органами пристосовуючись до умов нового політичного режиму [32, с. 83]. Ті релігійні спільноти або священнослужителі, які були налаштовані до діалогу та були більш лояльні до радянської влади ще мали шанс на існування. Хоча не завжди їх позиція щось визначала, вирішувала, в майбутній долі церкви. Ті ж, хто ставали в опозицію до дій влади опинялись у вкрай не вигідному становищі та зазнавали утиску та кримінального переслідування.

Хоча адвентисти обрали стратегію комунікації з державними органами, по можливості дотримуючись законів в релігійній площині, однак архівні документи повідомляють, що ця комунікація відбувалась лише до певної межі. Відтак, вони розвивались незалежно, переслідуючи власні цілі та завдання, йдучи інколи на загострення стосунків з державними органами [8, арк. 7] [11, арк. 58].

Через свою нечисленність адвентистські громади Закарпаття не могли здійснювати якогось суттєвого впливу на суспільство, відтак не привертали до себе особливої уваги, насамперед тому, що державні органи були поглинуті процесом ліквідації греко-католицької церкви та підпорядкуванням у певному сенсі інших великих деномінацій. Проте державні органи зауважили поживавлення місійної діяльності серед АСД і деяких громад ЄХБ у 1947 р. Спостереження показували наявність нелегальних роз'їздів проповідників по Україні [5, арк. 17]. В серпні 1947 р. уповноважений Ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР Вільховий писав уповноваженому по Закарпатській обл. Ляміну-Агафонову: «Взагалі у Вас в області ще мають випадки вільного, ніким не контролюваного переміщення по селах і містах служителів релігійних культів. Пора покликати до порядку і більш суворо вимагати покарання порушників» [15, арк. 1]. З усім тим в перші роки радянської влади на Закарпатті спостерігалась суперечлива ситуація, коли з одного боку державні органи боролись з віруючими, а з іншої – сприяли розвитку деяким релігійним групам. Однак поступово лібералізація в релігійних питаннях йшла на спад.

Державні органи прагнули взяти під особистий контроль усі сфери релігійного життя, обмежуючи як зовнішню місійну діяльність [22, арк. 23], так і внутрішні релігійні процеси. Проводити богослужіння дозволялось лише офіційно обраним на служіння особам [22, арк. 27]. Релігійні обряди дозволялось проводити тільки по узгодженню з державними органами [23, арк. 3-5, 7, 8, 23, 28]. Заняття з дітьми та молоддю були заборонені взагалі [7, арк. 9].

Боротьба з віруючими велась не тільки через обмеження, але і через поширення атеїстичної пропаганди. Влада залучала усі важелі, які знаходились у її розпорядженні, такі як: міліція, державні адміністрації, місцевий актив тощо [9, арк. 2]. Подекуди влада виставляла такі умови, які неможливо було виконати. Так, посилюючи боротьбу з адвентистами-реформістами, яких попередили про те, що в разі якщо вони не приєднаються до АСД їх зібрання будуть вважатись незаконними [8, арк. 47]. Водночас в ультимативній формі радянські органи попереджали адвентистського служителя: «... я попередив пресвітера громади АСД с. Руське Поле, якщо в цьому селі продовжуватимуть і далі діяти реформісти суботники мною буде поставлене питання про зняття з реєстрації пресвітера цієї громади АСД, а можливо і релігійної громади» [8, арк. 85].

Керівникам церкви АСД доводилося балансувати між власними релігійними переконаннями та відносинами з радянською владою, щоб мати хоч якусь можливість легально існувати та проводити богослужіння. Попри несприятливі для розвитку умови, релігійна спільнота АСД на Закарпатті не тільки не зникла, але навіть зростала. Позитивна динаміка серед адвентистських громад Закарпаття пов'язана найперше з релігійним світоглядом членів помісних громад, їх доктринальною стійкістю та наполегливістю в благовісті іншим. «Серед віруючих адвентистів найбільш живучі старі сектантські традиції ...» [10, арк. 95] зауважував уповноважений по Закарпатській області М. Распутько. «Адвентисти сьомого дня усю свою увагу зосередили на збільшенні числа віруючих, проведення свята суботи та дня «ламання хлібу», відзначено у документі [10, арк. 126]. Борючись з цією активізацією державні органи давали вказівки не послабляти увагу до лісових і гірських районів, де активізувалися проповідники АСД [8, арк. 17].

Помітна, переломна віха для життя чисельних релігійних спільнот СРСР відбулась зі смертю Й. Сталіна в 1953 р. Нове керівництво Радянського Союзу почало впроваджувати нові підходи у стосунках з релігійними організаціями, розпочався новий етап життя церкви.

Отже, на підставі архівних документів ми проаналізували діяльність церкви Адвентистів Сьомого Дня на Закарпатті в умовах радянської релігійної регіональної політики 1944 – 1953 рр. Нами окреслені основні грані становлення та розвитку адвентистської спільноти в повоєнний час на Закарпатті. З приєднанням краю до УРСР суттєвих змін зазнав увесь суспільно-політичний устрій краю. Форсованими темпами впроваджувалась радянська система господарювання, що посилювало державно-церковне протистояння та релігійну напругу в регіоні. Попри достатньо специфічну релігійну політику радянської влади в області, численні релігійні спільноти зазнали потужного тиску та обмежень в релігійній діяльності, з якою вони не були знайомі дотепер. У цей несприятливий час адвентистській спільноті вдалося налагодити співпрацю з новим духовним центром ВРАСД, отримавши

мати державну реєстрацію для основних релігійних осередків та поволі розвивати релігійну спільноту. Вибудовуючи помірковані відносини з державними органами вона спромоглась легалізувати своє становище в краї та поволі розбудувала власну інфраструктуру.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів Управління національностей та релігій Закарпатської обласної державної адміністрації. Справа про реєстрацію релігійної громади АСД с. Александрівка, Хустського району.
2. Бондарчук П. М. Особливості релігійної ситуації в Україні у середині 1940-х – на початку 1950-х рр. *Український історичний журнал*. 2010. № 2. С. 137-163.
3. Висіцька Т. Ф. Християнство на Закарпатті. Документальне дослідження становлення та розвитку (XIV – XXI ст.). Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2012. 653 с.
4. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 657. 7 арк.
5. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 1. Спр. 40. 168 арк.
6. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 1. Спр. 44. 270 арк.
7. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 1. Спр. 93. 156 арк.
8. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 4. Спр. 29. 191 арк.
9. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 5. Спр. 37. 189 арк.
10. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 7. Спр. 36. 154 арк.
11. ДАЗО. Ф. Р-195. Оп. 8. Спр. 25. 187 арк.
12. ДАЗО. Ф. Р-544. Оп. 2. Спр. 1. 9 арк.
13. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 4. 28 арк.
14. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 13. 20 арк.
15. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 14. 2 арк.
16. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 15. 22 арк.
17. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 16. 24 арк.
18. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 20. 8 арк.
19. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 24. 60 арк.
20. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 37. 50 арк.
21. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 38. 62 арк.
22. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 41. 29 арк.
23. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 49. 34 арк.
24. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 51. 2 арк.
25. ДАЗО. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 77. 16 арк.
26. Жукалюк Н. А. Вспоминайте наставников ваших (история Церкви Адвентистов седьмого дня в личностях). Киев, 1999. 672 с.
27. Жукалюк М. А. Криз буре, шторми, лихоліття. Київ, 2009. 544 с.
28. Зайцев Е. В. История Церкви АСД. Заокский, 2008. 544 с.
29. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / Україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М.Вегеша. Редкол. Ю.Остапець, Р.Офіцинський та ін. Ужгород, 2010. 720 с.
30. История городов и сёл Украинской ССР: Закарпатская область. Киев, 1982. 612 с.
31. Конституція (основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Из змінами і доповненням, ухваленими I, II, III, VII і VIII Сесіями Верховної Ради СРСР. Львів, 1945. 20 с.
32. Лешко О. В. Протестантські громади Закарпаття 1945-1991 рр.: дис.... канд. іст. наук: Ужгород, 2008. 256 с.
33. Любащенко В. Реформація і протестантизм: український контекст. Збірник наукових статей. Київ, 2017. 483 с.
34. Міщанин В. В. Радянська Закарпаття 1944-1950 рр.: дис.... док. іст. наук: Ужгород, 2019. 606 с.
35. Особистий архів Хімінця І. В. у м. Мукачеве.
36. Парасей А. Ф. «Бедная, бросаемая бурью...». *Исторические очерки к 110-летию юбилею Церкви адвентистов седьмого дня в Украине*. Киев, 1997. 340 с.
37. Посилення політичних репресій проти мешканців Закарпаття на завершальному етапі радянської. 1947 – 1953 рр. *Збірник архівних документів і матеріалів*. Ужгород, 2016. 744 с., іл..
38. Тершак А. І. Біографічне дослідження адвентистського пресвітера Магдаліни Дорнбах у радянський період. *Спадок Реформації: до 500-річчя 95 тез Мартіна Лютера та пам'яті Ю. О. Голубкіна (1941-2010)*. Харків, 2019. С. 220-225.
39. Юнак Д. История Церкви христиан АСД в России. Заокский, 2002. В 2-х т. Т. 1. 448 с.

References

1. Bondarchuk P. M. Osoblyvosti relihiinoi sytuatsii v Ukraini u seredyini 1940-kh – na pochatku 1950-kh rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 2010. № 2. S. 137-163.
2. Vysitska T. F. Khrystyianstvo na Zakarpatti. Dokumentalne doslidzhennia stanovlennia ta rozvytku (XIV – XXI st.). Uzhhorod, 2012. 653 s.
3. Zhukaliuk N. A. Vspomynaite nastavnykov vashykh (ystoryia Tserkvy Adventystov sedmoho dnia v lychnostiakh). Kyev: Dzherelo zhyttia, 1999. 672 s.
4. Zhukaliuk M. A. Kriz buri, shtormy, lykholittia. Kyiv, 2009. 544 s.
5. Zaitsev E. V. Ystoriya Tserkvy ASD. Zaokskyy: Ystochnyk zhyzny, 2008. 544 s.

6. Zakarpattia 1919–2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura / Ukrainomovnyi variant ukrainsko-uhorskoho vydannia / Pid red. M.Vehesha. Redkol. Yu.Ostapets, R.Ofitsynskyita in. Uzhhorod, 2010. 720 s.
7. Ystoryia horodov y sël Ukrainskoi SSR: Zakarpatskaia oblast. Kyev, 1982. 612 s.
8. Konstytutsiia (osnovnyi zakon) Soiuzu Radianskykh Sotsialistychnykh Respublik. Iz zminyamy i dopovnenniam, ukhvalenyamy I, II, III, VII i VIII Sesiiamy Verkhovnoi Rady SRSR. Lviv, 1945. 20 s.
9. Leshko O. V. Protestantski hromady Zakarpattia 1945-1991 rr.: dys.... kand. ist. nauk: Uzhhorod, 2008. 256 s.
10. Liubashchenko V. Reformatsiia i protestantyzm: ukrainskyi kontekst. *Zbirnyk naukovykh statei*. Kyiv, 2017. 483 s.
11. Mishchanin V. V. Radianizatsiia Zakarpattia 1944-1950 rr.: dys.... dok. ist. nauk: Uzhhorod, 2019. 606 s.
12. Osobystyi arkhiv Khimintsiia I. V. v m. Mukachevo.
13. Parasei A. F. «Bednaia, brosaemaia bureiu...». Ystorycheskye ocherky k 110-letnemu yubyleiu Tserkvy adventystov sedmoho dnia v Ukrainy. Kyev, 1997. 340 s.
14. Posylennia politychnykh represii proty meshkantsiv Zakarpattia na zavershalnomu etapi radianizatsii. 1947 – 1953 rr. Zbirnyk arkhivnykh dokumentiv i materialiv. Uzhhorod:, 2016. 744 s., il..
15. Tershak A. I. Biohrafichne doslidzhennia adventystskoho presvitera Mahdalyny Dornbakh u radianskyi period. Spadok Reforatsii: do 500-richchia 95 tez Martina Liutera ta pamiaty Yu. O. Holubkina (1941-2010). Kharkiv, 2019. S. 220–225.
16. Yunak D. Ystoryia Tserkvy khrystyan ASD v Rossyy. Zaokskyi, 2002. V 2-kh t. T. 1. 448 s.